

Hervormingen in de Sovjetunie

In alle centraal geleide economieën zijn en worden momenteel hervormingen doorgevoerd, die verband houden met de ondoelmatigheden van het traditionele planningsstelsel. Voor het opheffen van de inefficiënties moeten de planopdrachten van de centrale aan de ondernemingen worden vervangen door een meer indirecte methode van sturing, waarin een grotere plaats voor het marktmechanisme is ingeruimd. In theorie zijn daarvoor consistente stelsels ontworpen. In dit artikel worden beide systemen besproken en toegelicht aan de hand van de recente ontwikkelingen in de Sovjetunie. Daarnaast komen de dilemma's aan de orde waarvoor de Russische hervormers zich momenteel geplaatst zien.

DR. J. GROENEWEGEN – DR. M. KORCHEMKIN – DRS. R. VAN DER STEEN*

Directieve planning

In een centraal geleide economie worden de uitkomsten van het economische proces door het politieke systeem vastgelegd in doeleinden die zijn opgenomen in het Centraal Economische Plan. In een systeem van directieve planning worden die doeleinden via de branche-ministeries vertaald in planopdrachten voor de ondernemingen. Om opdrachten te kunnen formuleren die nauw aansluiten bij de produktiemogelijkheden op microniveau, moeten de hogere lagen in de hiërarchie over de juiste informatie beschikken. Zij moeten precies op de hoogte zijn van de productiecapaciteiten, de produktiviteiten en dergelijke. Probleem is nu, dat die informatie moet komen van degenen die later op basis van die zelfde informatie de planopdrachten ontvangen. Aangezien de managers een extra bonus ontvangen als zij de planopdracht vervullen, zal van het microniveau zodanige informatie naar boven worden gestuurd, dat zij gemakkelijk aan de opdrachten kunnen voldoen. De managers zullen enerzijds meer middelen vragen dan nodig is en anderzijds van hun produktiemogelijkheden een somber beeld schetsen. Dan is de kans op een bonus gemaximaliseerd.

Problemen doen zich niet alleen voor bij het formuleren van de planopdrachten, maar ook tijdens de uitvoering. Managers zijn noch gemotiveerd de produktiviteit op te voeren, noch geprikkeld de produktie te maximaliseren en evenmin zien zij heil in het efficiënter alloceren van de produktiemiddelen. Immers, betere prestaties leiden in de toekomst alleen maar tot hogere planopdrachten en tot de toewijzing van minder middelen, waardoor het moeilijker wordt de bonus binnen te halen¹.

Naast deze technische inefficiënties kent het stelsel van directieve planning ook allocatieve ondoelmatigheden. Door het bestaan van verkopersmarkten² wordt elk produkt, ongeacht de kwaliteit, van de markt 'gezogen' en ontbreekt voor de producent elke prikkel te produceren conform de wensen van de afnemers. Op verkopersmarkten ontbreekt de concurrentie en kunnen producenten de voorkeuren van de consumenten negeren.

De ondoelmatigheden kunnen in theorie worden opgeheven door het systeem van directe planopdrachten te vervangen door een indirectere vorm van sturing op basis van zogenaamde regulatoren.

Parametrische planning

In het stelsel van parametrische planning worden de planopdrachten afgeschaft en wordt het gedrag indirect gestuurd door regulatoren, zoals de prijzen van grondstoffen, van intermediaire produkten, van kapitaal en arbeid. De prijzen dienen parametrisch van aard te zijn, hetgeen wil zeggen dat de ondernemers er geen enkele invloed op kunnen uitoefenen. Wil de centrale dat er in de productieprocessen bij voorbeeld minder kolen en meer gas wordt gebruikt, dan kan zij de prijsverhouding zodanig veranderen, dat de ondernemers worden geprikkeld over te schakelen op gas. Ondernemers zijn bereid zich conform de wensen van de planners te gedragen als zij dat ook in hun inkomen merken. Daartoe wordt in het parametrische systeem het winstbegrip geïntroduceerd. Naarmate de onderneming meer produkten verkoopt, zuiniger met produktiemiddelen omgaat, alerter reageert op prijssignalen, op subsidies en op belastingprikkelers, zal de winst groter zijn. Aangezien het

* John Groenewegen is universitair hoofddocent aan de Erasmus Universiteit en partner in de universitaire onderzoek- en adviesgroep GRASP; Michael Korchemkin is onderzoeker aan de Academy of Sciences, Tallin, USSR en was voor drie maanden werkzaam aan de EUR; Ronald van der Steen was ten tijde van het schrijven van dit artikel student-assistent aan de EUR.

1. Dit mechanisme staat bekend als het 'ratchet principle'. Vergelijk W. Brus, *The market in a socialist economy*, Londen, 1972. 'Ratchet' betekent letterlijk een palletje, dat ervoor zorgt dat in een volgende periode niet beneden een eenmaal geproduceerde hoeveelheid mag worden gepresteerd. Ook wordt wel van incrementalisme gesproken, vergelijk W. Swaan, *De regelingsillusie: overheidsbesluit en ondernemingsgedrag in de gemengde planeconomie van Hongarije*, *Maandschrift Economie*, 1986, nr. 3, blz. 205-223.

2. Zie J. Kornai, *Economics of shortage*, Amsterdam, 1980.

inkomen van de managers gekoppeld is aan de winstindicator, zijn zij in het theoretische stelsel van parametrische planning sterk gemotiveerd op veranderingen in de regulatoren te reageren. Een belangrijke voorwaarde voor het welslagen van de indirecte sturing is het bestaan van concurrentie. Alleen als de verkopersmarkten worden vervangen door kopersmarkten zullen de producenten geprikkeld zijn zich te richten naar de voorkeuren van de afnemers, waardoor althans in theorie naast technische efficiëntie ook van allocatieve efficiëntie sprake zal zijn.

In werkelijkheid doen zich in het stelsel van parametrische planning verschillende problemen voor die zich laten schetsen aan de hand van de ervaringen met de recente hervormingen in de Sovjetunie.

Hervormingen in de Sovjetunie

In 1986 zijn decreten uitgevaardigd voor het loonsysteem, de buitenlandse handel, de bevoegdheden van de regionale autoriteiten en de autonomie van individuen en coöperaties op economisch gebied³.

Nieuwe wetten en decreten moeten een 'nieuw economisch mechanisme' introduceren, dat in 1991 bij de start van het dertiende vijf-jarenplan geheel in werking moet zijn getreden. In het nieuwe systeem poogt de centrale het gedrag van de ondernemingen indirect te sturen door zogenaamde 'niet-bindende indicatoren' van de waarde van de produktie, de winst, de buitenlandse valuta, de technische vooruitgang en de sociale ontwikkeling. Ook wordt het gedrag van de ondernemingen gereguleerd door limieten, die worden gesteld voor gerantsoeneerde produkten en centraal gealloceerde investeringen. Tot slot wordt het gedrag beïnvloed door normen die de lange-termijnontwikkeling betreffen van de stijging van de lonen en de allocatie van de winst over de diverse ondernemingsfondsen, zoals het fonds voor investeringen en R & D, het sociaal-cultureel fonds (onder andere woningbouw) en het bonusfonds⁴.

Naast deze indirecte vorm van sturing blijft echter ook een directe bemoeienis van de ministeries met de ondernemingen bestaan. Voor essentieel geachte goederenstromen kunnen de branche-ministeries zogenaamde staatsbestellingen plaatsen, die het karakter hebben van de vroegere planopdrachten. Aganbegyan⁵ schat dat de staatsbestellingen voor 1989 ongeveer zestig procent van de totale produktie uitmaken. Voor 1988 lag het percentage tussen de 90 en de 100; verwacht wordt dat het aandeel van de staatsbestellingen in 1990 tot onder de vijftig procent zal zijn gedaald.

Veranderingen voor de ondernemingen

Voor de ondernemingen is een aantal veranderingen opgetreden, die hen een grotere autonomie en een zwaardere eigen verantwoordelijkheid geven.

Wat de autonomie van de onderneming betreft is de in januari 1988 in werking getreden Wet op de staatsonderneming van belang. De ondernemingen blijven staatseigendom en ondergeschikt aan de ministeries en regionale instanties, maar de onderneming krijgt ook het recht autonoom beslissingen te nemen en initiatieven te ontwikkelen. Na 1989, als de nieuwe wet volledig in werking zal zijn getreden, stellen de ondernemingen zelf hun korte- en middellange-termijnplannen op, gebaseerd op de hierboven genoemde indicatoren, normen, limieten en directieven. Omdat de directieven in toenemende mate plaats moeten maken voor regulatoren, zullen de ondernemingen zelf contracten met leveranciers en afnemers moeten kunnen afsluiten om enerzijds aan de benodigde grondstoffen te kunnen komen en anderzijds de geplande verkoopcijfers te kunnen realiseren.

Wat de eigen verantwoordelijkheid betreft is de introductie van de zogenaamde 'chozrastjot' van belang. De druk op de ondernemingen om efficiënt te produceren wordt vergroot door te eisen dat de ondernemingen in principe hun eigen uitgaven financieren. Deze zogeheten 'chozrastjot' ('economische rekening') betekent dat de ondernemingen hun uitgaven moeten dekken uit de opbrengsten van de verkopen. Blijft de onderneming permanent verlies maken, dan kan zij niet meer haar hand ophouden bij het ministerie (de zogenaamde 'zachte budgetrestrictie'), maar dreigt faillissement. Daar staat tegenover dat de winsten voor een deel in de eigen onderneming mogen blijven, waarvan nu al een positief effect blijkt uit te gaan op de investeringen. Zo is uit de statistieken van de ondernemingen in de energiesector gebleken dat de investeringen in 1988 drie maal zo hoog waren als in 1987, toen de winsten nagenoeg geheel naar het branche-ministerie verdwenen⁶.

De efficiëntie binnen de onderneming wordt niet alleen gestimuleerd door het verlenen van meer bevoegdheden aan het management en de koppeling van de ondernemingsfondsen aan de prestaties, maar ook door het doorvoeren van hervormingen met betrekking tot de besluitvorming binnen de onderneming.

Een andere ontwikkeling die het ondernemerschap moet bevorderen, betreft de Wet op de coöperaties en de verruiming van de mogelijkheden met buitenlandse ondernemingen joint-ventures af te sluiten. In begin 1987 werden de eerste decreten aan de coöperaties uitgevaardigd. Op de weg van de decreten naar de Wet op de coöperaties moest door Gorbatsjov en de zijnen veel oppositie worden overwonnen. Reeds enkele maanden na het eerste decreet waren de mogelijkheden coöperaties op te richten teruggedraaid door het decreet met de veelzeggende titel *Measures against illegal incomes and profits*. Na veel discussie en touwtrekken werd in 1988 de Wet op de coöperatie aangenomen, waardoor deze dezelfde status kregen als de staatsbedrijven⁷. Nadat er aanvankelijk weinig belangstelling voor bestond steeg het aantal coöperaties tussen 1 januari 1988 en 1 januari 1989 explosief met 550% tot 77.500⁸. In een jaar tijd verlieten ongeveer twee miljoen werknemers de staatsbedrijven en startten een eigen bedrijfje of coöperatie⁹.

In vergelijking met de Wet op de coöperaties lijkt die op de joint ventures een gelukkiger leven beschoren. De beperkingen van het meerderheidsaandeel van de staatsondernemingen en de benoeming van Sovjetburgers als algemeen manager werden in december 1988 afgeschaft.

3. In het document met de Engelse titel *Basic provisions for fundamentally reorganizing economic management* werden tien decreten aangenomen, die betrekking hadden op Gosplan (Centrale Planning Comité), Gosstab (Centrale voor Materiaalverschaffing) en Gostekhnika (Commissie voor Wetenschap en Technologie), alsmede op de financiering, vaststelling van de prijzen, regionalisering en het functioneren van de ministeries (vergelijk G. Schroeder, *Anatomy of Gorbachov's economic reform*, *Sovjet Economy*, jg. 3, 1987, blz. 219).

4. Vergelijk M. Goldman, Gorbachov, turnaround CED, *Harvard Business Review*, mei-juni 1988, blz. 107-113. K. Malfliet, Perestrojka (herstructurering) van de Sovjet staatsonderneming, *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1988, nr. 2, blz. 215-263. G. Schroeder, op.cit., blz. 219-241.

5. A. Aganbegyan, Perestrojka: erop of eronder, *NRC Handelsblad*, 20 september 1989, blz. 3.

6. Vergelijk *Pravda*, 24 juli 1988 en *Pravda*, 22 januari 1989. Volgens Goldman (op.cit., 1988, blz. 10) financiert 60% van de ondernemingen in de industriële sectie zijn eigen uitgaven. Zie ook Glasnost is mooi, volle winkels moeier, *Carrière*, 14 januari 1989, blz. 13.

7. Vergelijk L. Staarink en P. Friese, Kwart miljoen Moskovieten werkt in een coöperatie, *NRC Handelsblad*, 13 mei 1989.

8. H. Oversloot, Van oude en nieuwe coöperaties, *Intermediair*, nr. 34, 25 augustus 1989, blz. 51, 53 en 73.

9. *Pravda*, 22 januari 1989.

De importen van de joint ventures zijn belastingvrij, de eerste drie jaar behoeven zij geen winstbelasting te betalen en voor de jaren daarna kent een aantal regio's het lage tarief van 10%. Bovendien kunnen de door de joint ventures in het buitenland gemaakte winsten de Sovjetunie belastingvrij verlaten¹⁰. Overigens is het aantal operationele joint ventures momenteel nog beperkt¹¹.

De overgang van een directief geleid systeem naar een parametrisch stelsel vereist niet alleen veranderingen bij de ondernemingen, maar ook binnen het overheidsapparaat.

Veranderingen in het overheidsapparaat

In een stelsel van indirecte sturing dient de verticale hiërarchische opbouw van het directieve systeem plaats te maken voor horizontale instanties, zoals het Centrale Prijsbureau¹². In de Sovjetunie krijgen die organisatorische implicaties van de parametrische planning vorm door het opheffen van een groot aantal sectordivisies ('glavki') van de branche-ministeries. Tegelijkertijd worden ondernemingen onder verantwoordelijkheid geplaatst van nieuwe commissies, die grote delen van de bedrijfskolom betreffen en intersectoraal van aard zijn¹³. Het is de bedoeling, dat de ministeries zich niet meer bemoeien met de dagelijkse gang van zaken in de afzonderlijke ondernemingen. Dat wil overigens niet zeggen, dat zij ook minder verantwoordelijkheden zouden hebben. De ministeries blijven verantwoordelijk voor het tegengaan van monopoliepraktijken, inflatie, onevenwichtigheden tussen vraag en aanbod en voor het stimuleren van de technologische ontwikkeling¹⁴. De ministeries krijgen hun financiële middelen via de opdrachten van de ondernemingen, waaruit zij hun (verkleinde) staf moeten bekostigen en waaruit zij steun voor specifieke ondernemingen moeten financieren. De ministeries monitoren de grote ondernemingen, garanderen bankkredieten, steunen tijdelijk ondernemingen in moeilijkheden en ontwikkelen strategieën om hen weer financieel gezond te maken. De ministeries stellen de normen op, verdelen de overheidsvraag, creëren en liquideren ondernemingen, coördineren de vijfjarenplannen van de ondernemingen, ratificeren de benoemingen en het ontslag van managers en administreren de toegekende bonussen (verbonden aan de staatsbestellingen). Kortom, de ministeries vervullen in het 'Nieuwe Economische Mechanisme' een centrale coördinerende en sturende taak, waarbij zij de beschikking hebben over zowel directe als indirecte instrumenten.

Naast de ministeries en Gosplan blijft ook Gosplan na de voltooiing van de hervormingen in 1991 een zeer belangrijke rol spelen. Gosplan ondergaat een reorganisatie, waarbij de sectorale divisies plaats moeten maken voor horizontale organisaties, die zich concentreren op de lange-termijnplanning en het ontwikkelen van indirecte sturingsinstrumenten (normen, prijzen, kredieten). Gosplan coördineert de activiteiten van de centrale instanties, ontwikkelt middellange- en lange-termijnplannen, stelt materiaalbalansen op voor de strategische producten¹⁴ en stelt de overheidsvraag samen, die vertaald dient te worden in 'bestellingen' voor de ondernemingen.

Prijzen

Het prijsmechanisme zal conform de veranderingen in de planning worden aangepast. Zoals het er nu naar uitziet zullen rond 1991 drie typen prijzen van kracht zijn:

- centraal vastgestelde prijzen als een onderdeel van het centrale plan. Die prijzen zijn gebaseerd op de kosten van de verbruikte natuurlijke bronnen, kapitaal en arbeid, alsmede de kosten van het milieubehoud. Het aandeel van de centraal vastgestelde prijzen zal in de loop van de tijd moeten afnemen;
- contractprijzen tot stand gekomen tussen Gosplan en de ondernemingen;

- marktprijzen, die door de ondernemingen zelf worden bepaald conform de regels van het Centrale Prijsbureau.

Problemen

De hervormingen in de Sovjetunie leiden tot een aantal dilemma's, die enerzijds te maken hebben met het ontstaan van inconsistenties door de introductie van marktelementen in een systeem van centrale planning en anderzijds met de politieke onverteerbaarheid van de neveneffecten van de hervormingen, zoals werkloosheid, inflatie, inkomensongelijkheid en het in gevaar komen van de doelstellingen van het centrale plan.

Economisch-technische problemen

In de leer van de economische systemen wordt gewezen op de noodzaak de beslissings-, informatie- en motivatiestructuur nauwkeurig op elkaar af te stemmen¹⁵. In een directief stelsel worden beslissingen centraal genomen, loopt de informatie via opdrachten en worden de actoren gemotiveerd door bonussen gekoppeld aan specifieke indicatoren. Bij dat stelsel past een verticale organisatie-structuur, waarin de macrodoeleinden worden vertaald in opdrachten voor het microniveau. In een theoretisch parametrisch stelsel worden de beslissingen over de allocatie van de middelen op microniveau genomen en door prijzen wordt informatie overgedragen¹⁶. Bij zo'n stelsel past geen gelaagde verticale structuur. Tevens dient er sprake te zijn van kopersmarkten, omdat anders de noodzakelijke concurrentie ontbreekt. In de leer van de economische systemen wordt duidelijk gemaakt, dat in geval van hervormingen niet één element uit het systeem mag worden gelicht, maar dat een wijziging in de beslissingsstructuur gepaard dient te gaan met corresponderende wijzigingen in de informatie- en motivatiestructuren. Anders ontstaan inefficiënties en onbedoelde neveneffecten. De kunst van het hervormen van economische stelsels betreft het gelijktijdig doorvoeren van veranderingen in de diverse elementen van het systeem. Zoals uit de ervaringen in de jaren 1987 en 1988 in de Sovjetunie blijkt, leiden de complexiteit van zo'n geïntegreerde hervorming en de belangen van de zittende bureaucratie in werkelijkheid tot partiële hervormingen, waaruit gemakkelijk inconsistenties kunnen ontstaan.

Aan de ene kant blijven de pijlers van het traditionele directieve systeem in de Sovjetunie gehandhaafd: staats-eigendom, centrale planning, publieke organisaties die de ondernemingen controleren, de rantsoenering van materiaal en investeringsgoederen, de beheersing van de prijzen en een systeem van prikkels, dat sterk is gericht op het voldoen aan de 'staatsbestellingen' in plaats van het volgen van marktsignalen. De centrale treedt terug in de zin van het beëindigen van gedetailleerde bemoeienis met specifieke ondernemingen, maar de centrale treedt niet terug in

10. *Ekonomiekeskaya Gazeta*, nr. 51, december 1988.

11. Zie Paul Friese, Een Russisch succes: joint-venture nr. 16, *NRC Handelsblad*, 23 mei 1989. Aldaar is sprake van 400 joint-ventures waarvan 35% in bedrijf is.

12. Branche-ministeries zouden bij voorbeeld vervangen kunnen worden door één ministerie van industrie, zoals in Hongarije is gebeurd (vergelijk Swaan, op.cit., 1986).

13. Vergelijk G. Schroeder, op.cit., blz. 224.

14. Gosplan bepaalt in de nieuwe opzet voor 415 producten de balansen.

15. Zie onder andere E. Neuberger en W. Duffy, *Comparative economic systems, a decision making approach*, Boston, 1976 en H. Cave en P. Hare, *Alternative approaches to economic planning*, Hongkong, 1981.

16. In werkelijkheid spelen naast de prijzen ook voorschriften, normen, limieten en dergelijke een rol.

de betekenis van sturing van de economische ontwikkelingen. Aan de andere kant zal het instrumentarium van directieven in de toekomst plaatsmaken voor niet-bindende indicatoren, overheidsopdrachten, contracten en langetermijnnormen voor de ontwikkeling van lonen, diverse fondsen en dergelijke.

Gezien de ervaringen in Hongarije (tot ongeveer 1984) en Polen (in 1973) ligt het niet voor de hand dat zo'n gemengde wijze van hervormingen zal stimuleren tot efficiënt en innovatief gedrag¹⁷.

In de eerste plaats bestaat bij de ondernemers de terecht vrees dat het realiseren van een hoge winst zal leiden tot verandering van de regulatoren, of tot verandering van de verdeling over de ondernemingsfondsen. Daardoor zal er in werkelijkheid ook bij parametrische planning sprake zijn van het 'ratchet principle'.

In de tweede plaats zijn de regulatoren in werkelijkheid niet parametrisch en uniform; de ministeries blijven verantwoordelijk voor het reilen en zeilen in 'hun' sector en zij pogen dan ook voortdurend het gedrag van de managers te beïnvloeden. Managers zijn bereid naar de wensen van 'hun' ministerie te luisteren, omdat zij daardoor gunstige voorwaarden voor de regulatoren, bonussen, vergunningen enzovoort kunnen bedingen. Bovendien kan 'hun' ministerie hun belangen dienen bij andere ministeries en commissies, die regulatoren voor de onderneming opstellen. Het ministerie zal graag voor 'haar' ondernemingen een gunstige uitzonderingspositie willen bedingen, omdat daardoor haar eigen prestige wordt opgevijseld.

In de derde plaats wordt inefficiënt risicomijdend gedrag gestimuleerd door de wetenschap dat ingeval van grote verliezen de centrale toch de tekorten zal aanvullen. Weliswaar bestaat de mogelijkheid van faillissement, maar de praktijk wijst uit dat de politiek terugdeinst voor dergelijke gevolgen van de hervormingen.

In de vierde plaats verkeren de staatsondernemingen nog steeds in een dominante positie op de markt; de introductie van kopersmarkten blijkt een moeilijk onderdeel van het hervormingsproces te zijn. Gepoogd wordt door het toestaan van coöperaties en van particulier eigendom van de produktiemiddelen concurrentie op de markten te introduceren¹⁸, maar daarmee mag maar een zeer beperkt aantal activiteiten worden uitgeoefend (landbouw, reparaties en dergelijke). Door het voortbestaan van verkopersmarkten ontbreekt voor de ondernemingen enerzijds de prikkel volgens de afnemerswensen te produceren, terwijl het hun anderzijds een sterke onderhandelingspositie tegenover de ministeries verschaft.

Politiek-ideologische problemen

Naast de hierboven genoemde economisch-technische problemen doet zich voor de machthebbers ook een aantal problemen voor die meer van politiek-ideologische aard zijn. Als de hervormingen, die zijn gericht op het efficiënter realiseren van de centrale economische doelstellingen, leiden tot het in gevaar brengen van andere sociaal-politieke doelstellingen, dan ontstaan dilemma's. De problemen betreffen de inkomensontwikkeling, de werkloosheid, de inflatie en het in gevaar komen van de centrale doelstellingen als gevolg van het verlenen van een grotere autonomie op microniveau.

Het koppelen van beloningen aan prestaties door middel van ondernemingsfondsen met de winst als centrale indicator zal leiden tot verschil in beloning voor dezelfde soort arbeid. Zoals gezegd, leidt ook de introductie van collectief en particulier eigendom tot grotere inkomensverschillen. In hoeverre is dat te rijmen met de socialistische idealen?

De introductie van de 'zelffinanciering' leidt alleen tot efficiënter gedrag als de gevolgen van ondoelmatig gedrag inderdaad door de onderneming zelf worden gedragen met ontslag en faillissement als mogelijke gevolgen. Anders

gezegd: de introductie van concurrentie en het beëindigen van de 'zachte budgetrestrictie' leiden tot werkloosheid en is dat te rijmen met de politieke uitgangspunten?

Prijzen zijn in het hervormde stelsel geen rekenprijzen meer, maar moeten werkelijke schaarsteverhoudingen reflecteren. Detailhandelprijzen, waar nu veelal grote subsidies op zitten, zullen sterk moeten kunnen stijgen. Is inflatie te rijmen met de politieke uitgangspunten?

De noodzaak concurrentie te introduceren verplicht tot het verruimen van de mogelijkheden van het particulier initiatief. Het is duidelijk dat de terreinen waarop particuliere en coöperatieve ondernemingen mogen concurreren vanuit een oogpunt van de doeleinden in het centrale plan nu nog als onschuldig zijn te betitelen: kleine ambachten, reparatie, dienstverlening, landbouw. Hetzelfde geldt voor de vrijheid om joint ventures te mogen afsluiten met buitenlandse ondernemingen, voor de introductie van obligaties en aandelen en ten aanzien van de vrijheid van de besteding van de ondernemingsfondsen. Maar er komt een moment, zoals momenteel in Hongarije, waarop principiële keuzen moeten worden gemaakt. Als de noodzaak tot grotere efficiëntie meer autonomie van bij voorbeeld de investeringen vergt, waardoor de centrale greep op de structurele economische ontwikkelingen verloren dreigt te gaan, is de centrale dan in staat het hervormingsproces een halt toe te roepen en op het scherp van de snede tussen markt en plan te balanceren? Die vraag is momenteel in de Sovjetunie nog niet aan de orde, maar oplettende hervormers weten dat zij in de toekomst besloten ligt en dat kan hen doen besluiten reeds nu met alle macht op de remmen te gaan staan. Enig succes lijken zij te boeken: Brucan meldt dat de Wet op de staatsbedrijven "kundig is gesaboteerd" en Dirksen spreekt van de "mislukking van de economische perestrojka"¹⁹.

Afsluitend zouden wij willen stellen, dat de hervormingen in de Sovjetunie momenteel niet coherent zijn in de zin, dat in het Nieuwe Economische Mechanisme gelijktijdig de beslissings-, de informatie- en de motivatiestructuur wordt veranderd conform de inzichten uit de theorie van de parametrische planning. Het hervormingsproces verkeert in een moeilijke overgangsfase, waarbij de weg vervolgd moet worden in de richting van minder bureaucratische supervisie en meer coördinatie via de markt. Stagneert dat proces en levert het niet op korte termijn tastbare resultaten op, dan dreigt het gevaar van recentralisatie.

J. Groenewegen
M. Korchemkin
R. van der Steen

17. Vergelijk Swaan, op.cit. Schroeder op.cit., blz. 238 schrijft: "They (the regulations, auteurs) tie bonuses to meeting a plan for productions, now defined as 100 percent fulfilment of contracts for deliveries. In addition to contractual fulfilment, they also tie bonuses to several planindicators for labour productivity or equivalent measure and for growth of profits or reduction in costs. Bonuses are to be paid for meeting contracts. These rules are likely to reinforce the managers' orientation toward meeting production goals, toward pleasing superiors in the administration hierarchy, and toward avoiding risks."

18. De Opperste Sovjet heeft de Wet op het eigendom aangenomen, waarin drie vormen van eigendom worden onderscheiden: staatseigendom, collectief eigendom en particulier eigendom.

19. Silvia Brucan, Perestrojka in de praktijk, *NRC Handelsblad*, 14 mei 1989; E. Dirksen, De mislukking van de economische perestrojka, *ESB*, 8 maart 1989, blz. 246-247.